

gaande en strenge contrôle nam Tintoretto diens kunstleer over en wat hij met hem en andere Venetianen gemeen heeft, komt, vergeleken met z'n eigenaard, nauwelijks in aanmerking. Men mag bij hem de koele grandeur van een Giorgione missen, maar wanneer het geldt den meest moderneren der Venetianen te noemen, kan de keuze niet twijfelachtig zijn; zooals klaarblijkelijk uit de schets voor „Het Paradijs” in den Louvre en andere schilderijen, waarin het matelooze temperament des schilders alle bedenkingen over het onderwerpelijke onderdrukt ten gunste van een grooter, van alle conventie onafhankelijk, vol en ruim rythme. Waren zulke trésoren toen, in een tijd van straffe tradities gemakkelijker te waardeeren dan thans de pracht van een Cézanne? —

Duidelijker vertoont zich een gelijkenis met Tintoretto's leerling El Greco, het geheim van Toledo. Hij was de voorganger van Cézanne en voerde evenals deze den eeretitel van een „gek”, was eveneens gesloten en eenzelve van aard en kende evenmin de roem die zekerheid geeft; hij geleck in alle opzichten zoo verrassend op onzen tijdgenoot, dat men in de verzoeking komt den zelfstandigsten van onzen tijd tot den onmiddellijken navolger van El Greco te rekenen. Zij hebben beiden hetzelfde objectieve aspect van vervreemding op de wereld geworpen. De verhouding van Cézanne tot Tintoretto is een koel intellectueele. Die tusschen Greco en Cézanne is warmer en inniger van aard dan tusschen dezen en z'n tijdgenooten en draagt meer het karakter eener bloedverwantschap. Zij zijn even krachtig van uitdrukking, bij even geringe voorwerpelijkeit der gegevens. Hoewel er aan El Greco's meesterwerken meer is af te zien aan een onafzienbare rijkdom van détails, doen zij in hoofdzaak aan als schilderijen van Cézanne, wiens onderwerpen geen behoefte hadden aan dien rijkdom. Cézanne heeft wellicht niets anders gedaan, dan die détails door een meer verfijnde nuanceering der kleur te vervangen en de com-

poneerende contrasten nog harmonischer te kiezen. Zij abstraheeren beiden hetzelfde principe: het schilderij uit contrasten en toonwaarden zonder behulp der contour te doen ontstaan. Tintoretto had de mogelijkheid dier méthode reeds voorvoeld en begon voor een hem inne zijnden rythmus naar vormen en kleuren te zoeken, in plaats van uit te gaan van de voorstellingen der werkelijkheid of het onderwerp; hij maakte zichzelf tot het centrum van den cosmos die hijzelf was, en bekommerde zich in 't geheel niet om de verwaandheid zijner opdrachtgevers. Maar hij kwam onbewust hiertoe, uit overvloeienden rijkdom. De volledige toepassing dezer théorie zou eerst een archi-individualist als El Greco gelukken, die de vereenzelviging zoekend, tot die verregaande, geëxalteerde verinnerlijking der kunst gedreven werd, waarvan ook in onzen tijd, waarin kunst en leven zoo droef gescheiden zijn, alleen het waarachtig groote kan uitgaan. Z'n betrekkingen tot het hof van den Spaanschen koning Philippus II verongelukten al spoedig door z'n zoo-geheeten krankzinnigheid; de vijanden des konings zouden hem echter ondersteund hebben, ook wanneer hij hun de grootste croûtes had geleverd, en zoo verhinderde niets hem z'n ideaal met al de kracht en grootheid der eenzijdigheid te verwerkelijken. Het is het avontuur van den mysticus, die, in een tijd waarin kunst en leven niet als nog in de onze vijandig tegenover elkander stonden, alleen door toevallige verhoudingen van materieelen aard met de buitenwereld in verbinding stond.

Al den bij de Venetianen gezien en floekenden toover mystisch te verheerlijken, was El Greco's bedoelen. Venetië's heerlijkheid lag voor hem nu in het land der droomen. Hij vond voor bovenaardsche gebeurtenissen de eenig mogelijke moderne vorm. Nimmer werd, sinds de mosaïcisten, de „Kroning van Maria” waarschijnlijker gemaakt dan in het schilderij der collectie Pablo Bosch en nooit zag men zoo'n waarlijk majestueuse vaart